

*Ключевые слова:* профессиональная подготовка, учебные дисциплины, научная работа, педагогическая подготовка.

**MARTIROSIAN O. I. Pedagogical training at Nizhyn Gymnasium of High Sciences (from the half of the 19th century 1940s of the 20th century).**

*On the basis learning historical pedagogical sciences and archival materials and articles the author binds out stages of pedagogical training of specialists at Nizhyn Gymnasium of High Sciences (from the second half of the 19th century to 1940s of 20th century). The scientific works and articles of Ukrainian scholars and pedagogists are analyzed. Also there is an analysis of the system school disciplines of pedagogical training at Ukrainian educational institutions in the certain chronological period has a perspective of further studying as an important stage of professional training of teachers in Ukraine.*

**Keywords:** professional training, school disciplines, scientific work, pedagogical training.

**Муляр Н. М.**  
**Дрогобицький державний педагогічний**  
**університет імені І. Франка**

## **ЕТНІЧНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРИ**

*У статті розкрито поняття: “толерантність етнічна”, “культура міжетнічного спілкування”, “полікультурність”, “полікультурне виховання”. Обґрунтовано актуальність їх впровадження і застосування у сучасній шкільній системі. Розкрито особливості формування етнічної толерантності у молодого покоління.*

**Ключові слова:** толерантність, культура, міжетнічне спілкування, особистість, суспільство, молодіжне середовище.

Економічні та інтеграційні процеси сучасної цивілізації актуалізують проблеми формування толерантності особистості у полікультурному суспільстві, оскільки соціокультурна ситуація сьогодення вирізняється поглибленням взаємозалежності та взаємозв'язку культур. Ця проблема є досить актуальною як для українського суспільства, яке за своїм характером є полікультурним, так і загалом для людства, що перебуває в постійному взаємозв'язку. Як стверджує Ю. П. Богуцький, “...можливість виживання людської цивілізації істотно пов'язана з необхідністю встановлення нових етичних принципів, гуманістичних цілей розвитку відношень...” [1, с. 6].

Проаналізувавши низку наукових досліджень, визначаємо завдання сучасного освітнього простору та умов їх реалізації у формуванні толерантної особистості у полікультурному суспільстві, а саме:

- формування творчої особистості вчителя (відхилення від шаблону, оригінальність, ініціативність, наполегливість, висока самоорганізація, працездатність, високий рівень загальної культури);
- особистісно-орієнтована інтерактивна дидактика (навчально-виховний

процес, який забезпечує самореалізацію кожного учня).

Особистісно орієнтований підхід передбачає співпрацю та співтворчість учня та вчителя. Головною дійовою особою навчального процесу є учень. Метою вчителя є простежити динаміку його розвитку, визначити особисті переваги у роботі з навчальним матеріалом, тобто пізнати учня як особистість, розкрити та розвинути його індивідуальні здібності.

Таким чином, якщо вчитель ставить за мету розвиток потенційних творчих можливостей дитини, формування її як творчої особистості, він повинен оволодіти тими формами, методами і засобами педагогічної діяльності, які забезпечують розвиток креативних рис особистості, а також тих додаткових мотивів, особистісних якостей, здібностей, які сприяють успішній творчій діяльності. Для цього і сам учитель повинен бути творчим, бо як добро виховує добро, так і творчість розвивається через творчість.

Умовою реалізації цих завдань, на наш погляд, виступає **полікультурність**. Вона визначає специфіку сучасної національної культури, тобто культури **постіндустріального суспільства**, у якому **різноманітність етнічного** (етнокультурна ідентичність) є запорукою **єдності національного**.

За національним складом Україна належить до мононаціональних держав. Українці становлять абсолютну більшість населення України. Більшість українців проживає на своїх етнічних землях, де сформувався український народ. На цих землях українці завжди мали чисельну перевагу над іншими національними та етнічними групами. За даними першого всеукраїнського перепису населення 2001 року, в Україні проживало 37,5 млн. українців.

Поряд з українцями на території держави проживає понад 100 національностей.

За даними першого всеукраїнського перепису населення 2001 року, найчисельнішою етнічною меншиною в Україні є росіяни (близько 9 млн.), білоруси (близько 275 тис.), молдавани (близько 258 тис.), кримські татари (близько 247 тис.), болгари (близько 204 тис.), угорці (близько 156 тис.), румуни (близько 151 тис.), поляки (близько 144 тис.), євреї (близько 104 тис.), вірмени (близько 99 тис.), греки (близько 91 тис.) [9].

Велика кількість етнічних груп, різновидність культур, релігій, конфесій, традицій, способів співжиття, викликають необхідність вирішувати низку проблем, що пов'язані з культурою міжетнічного спілкування у полі культурному просторі.

На жаль, у сучасному українському суспільстві, і не тільки, простежуються міжетнічні конфлікти, нетолерантність у відносинах, некоректна форма спілкування з представниками інших культур. За таких умов питання виховання й освіти молоді у координатах миру, толерантності,

поваги, пошани, посідають на одне з важливих місць. “Попередження проти ворожнечі та ненависті, війни та жорстокості, заклик любові до людини, світу і дружби між народами... все це... актуально для всього сучасного людства” [6, с. 228].

**Мета статті:** з’ясувати шляхи формування етнічної толерантності особистості в умовах полікультурного простору.

Теоретичне підґрунтя проблеми толерантності складають ідеї та праці філософського, педагогічного соціологічного, психологічного, етнопсихологічного напрямів. Зокрема, про гармонізацію стосунків людини із оточуючим світом, боротьбу всередині самої людини сил розуму і чуттєвих потягів розкривали видатні науковці античної та середньовічної філософії (Геракліт, Анаксагор, Сократ, Арістотель, Августин, Фома Аквінський); доби Відродження та Нового часу (М. Монтень, Е. Ротендамський, М. Лютер, Ж. Д. Локк, Д. Дідро, К. Гельвецій, І. Кант, Г. Фіхте). Існує ціла низка наукових досліджень вітчизняних та російських науковців, у яких прослідковується розвиток ідей толерантності: Г. Сковорода, І. Барвінський, Д. Лепкий, К. Ушинський, М. Пирогов, М. Бердяєв. Для нашого дослідження цінність становлять роботи, що пов’язані з полікультурним вихованням в Україні, авторами яких є О. Сухомлинська, Н. Бібік, О. Ковальчук, Е. Суслова, О. Овчарук, О. Рудницька, Н. Ганнусенко та ін.

Вагоме місце в системі наук належить новітнім дисертаційним дослідженням, що розкривають окремі аспекти формування толерантності в освіті полікультурного суспільства: А. К. Солодка “Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів” (2005 р.); О. С. Матієнко “Виховання толерантності у старшокласників середніх загальноосвітніх ліцеїв Франції” (2006 р.); А. М. Валеев “Развитие этнической толерантности студентов технического вуза средствами физического воспитания” (2006 р.); Н. Н. Ушнурцева “Поликультурное воспитание младших школьников средствами изобразительного искусства” (2006 р.); В. В. Бойченко “Полікультурне виховання молодших школярів у навчально-виховному процесі школи” (2006 р.); О. А. Грива “Толерантність в процесі становлення молоді в умовах полікультурного середовища” (2008 р.), тощо.

У результаті вивчення феномену полікультурності українськими науковцями (І. Лощенова, Н. Терентьева та ін.) було встановлено, що полікультурне виховання – це одночасне набуття знань та відповідне виховання, “передача більш точної та докладної інформації за поваги до груп меншин, подоланні упереджень та заохоченні терпимості, сприянні досягнень ідеалів демократії та плюралізму” [3, с. 71].

Найпоширенішими підходами у світовій педагогіці, як стверджує А. К. Солодка, щодо розуміння сутності полікультурної освіти й виховання є:

– *аккультураційний*, де під полікультурною освітою розуміють поліетнічну освіту, пов'язану з нормалізацією стосунків між етнічно різними групами та індивідами (Ю. Босс – Нюнінг, Ю. Зандфукс, А. Соннер);

– *діалоговий*, що базується на діалогічності відносин різних культур, на ідеях відкритості, толерантності, культурного плюралізму, охоплює виховання культури міжнаціональних стосунків шляхом розкриття культурних досягнень інших народів та оволодіння ними (М. Бахтін, Л. Баткін, М. Каган, П. Гайденко, В. Біблер, З. Гасанов, Є. Тарасов, Ю. Сорокін, Дж. Померін, М. Хохман, М. Крюгер-Потратц);

– *соціально-психологічний* підхід розглядає полікультурне виховання як особливий спосіб формування певних соціально-настановчих та ціннісно-орієнтованих нахилів, комунікативних умінь, які дають можливість здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, виявляти толерантність щодо їх носіїв (Дж. Бенкс, А. Джуринський, Г. Дмитрієв, В. Єршов, О. Ковальчук, І. Лощенова, В. Макаєв, М. Тайчинов).

Сьогодні все більшого поширення в суспільстві набувають недоброзичливість, озлобленість, агресивність, зневага. Причин цьому є багато. Взаємна нетерпимість та міжкультурний егоїзм серед молодого покоління породжується засобами масової інформації (Інтернет, преса, телебачення), соціальним оточенням, підвищеним рівнем агресії у сім'ї тощо. Слід зазначити, що останнім часом суспільство все більше схиляється до матеріальних цінностей "...людям більш до вподоби чуттєво-тілесні задоволення, а отже, вони жадібні до багатства, марнославні, ведуть негідний людини спосіб життя..." і все менше докладає зусиль до розвитку саме емоційної сфери, моральних засад, що призводить до зчерствіння людської душі та втрати любові [8].

Однак, на нашу думку, змінити цю ситуацію морально-етично неможливо доти, поки не змінні сучасні соціальні, економічні, культурні та історичні умови життєдіяльності особистості і суспільства в цілому. Чим вони характеризуються? Полікультурністю !!!

Невипадковим є велике зацікавлення, з боку науковців різних сфер, проблемою формування толерантності особистості та її розвитку у полікультурному просторі. Отже, важливе вбачаємо у процесі **пошуку ефективних механізмів виховання** дітей та молоді у дусі толерантності "...так давайте вчитися толерантності в школах та інших співтовариствах, удома й на роботі, а найголовніше – осягати її суть розумом і серцем..." – закликає Федеріко Майор, професор, колишній Генеральний директор ЮНЕСКО.

Проблеми полікультурного виховання школярів та формування їхньої етнічної толерантності актуалізуються в сучасних концепціях освіти і виховання в Україні. Зокрема у Державній національній програмі "Освіта

(Україна XXI століття)” (1994 р.) одним із основних завдань навчального процесу визнано “...формування духовності, культури особистості...; прищеплення шанобливого ставлення до культури, звичаїв, традицій усіх народів, що населяють Україну; утвердження принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, доброти, працелюбності, інших добродійностей ...” [11]. У Національній доктрині розвитку освіти в Україні в XXI столітті (2002 р.) зроблено акцент на формуванні особистості, яка здатна до співпраці, міжкультурної взаємодії; орієнтується в реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлена до життя і праці у світі, що змінюється... [12]. У концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти звернено увагу на вихованні молодого покоління, що відповідає потребам етнокультурного відродження та розвитку як українського народу, так і представників інших етносів, що проживають в Україні, передбачено надання їм широких можливостей для пізнання своєї історії, традицій, звичаїв, мови, культури, формуванні почуттів національної гідності [5, с. 7].

Отже, сучасні концепції освіти і виховання в Україні націлені на полікультурне виховання особистості, яке сприятиме становленню як культурної ідентичності, так і розуміння нею культурних відмінностей між етносами, що передусім передбачатиме від особистості високого ступеня толерантності.

Вирішенню проблем прилучення до етнічної та світової культури, формування толерантності, етнічної ідентичності, творчого прояву індивідуальності особистості, на думку А. О. Карпова, слугує так звана індивідуалізована етнопедагогіка, заснована на досвіді вирішення задач, які відповідають практичній реальності та мають значний фон соціального й побутового етнозмісту. Очевидно, саме індивідуалізована етнопедагогіка обумовила виникнення нового наукового напрямку в педагогіці, який називається етнопедагогічна епістемія (“полягає у виділенні з сукупності виховних (педагогічних) фактів, педагогічних ідей (знань), значимих для конкретного народу”) [7, с. 308].

Окреслюючи актуальність означеної проблеми, слід зосередити увагу на таких поняттях як “полікультурність”, “толерантність етнічна”, “культура міжетнічного спілкування”, “полікультурне виховання” тощо.

Поняття **“полікультурність”** з’явилося в науковому обігу і набуло визнання у середині ХХ ст. Воно певною мірою узагальнювало і розкривало як минулі теоретичні розробки, так і сучасний досвід реалізації ідей миру і взаємоповаги між народами, незважаючи на наявні між ними культурні, расові, національні, релігійні відмінності.

За тлумаченням етнічного довідника **“культура міжетнічного спілкування”** – система історично обумовлених розвитком суспільства норм

і цінностей міжетнічного спілкування (як міжособового так і міжгрупового, на індивідуальному і на інституціональному рівнях). У відносинах між державами, а також у стосунках між представниками різних етнічних спільнот у поліетнічному суспільстві культура міжетнічного спілкування є важливим засобом контролю за саморегуляцією соціуму і гармонізацією суспільних відносин [2, с. 76]. Отже, рівень культури міжетнічного спілкування є органічним проявом рівня суспільної свідомості і духовної культури нації.

Спробуємо розкрити суть поняття **“толерантність етнічна”**, апелюючи до визначення Тетяни Клинченко, згідно з яким це “терпимість до будь-яких проявів іноетнічного менталітету (у поведінці, способі життя, характері, висловлюваннях тощо)” [2, с. 99]. Етнічну толерантність особистості забезпечує полікультурне виховання.

Існують різні погляди та підходи щодо визначення поняття **“полікультурне виховання”**. Зокрема В. Компанієць визначає полікультурне виховання як процес формування в учнів навичок поведінки щодо представників інших національних, етнічних, релігійних груп; розширення їх культурних горизонтів шляхом надання інформації про особливості культури та менталітету представників цих груп [4, с. 65].

А. Солодка ж говорить про полікультурне виховання, як про процес цілеспрямованої соціалізації школярів, спрямований на оволодіння системою національних і загальнолюдських культурних цінностей, формування комунікативних умінь, що дають змогу школяреві здійснювати інтенсивну міжкультурну взаємодію, розуміти інші культури, толерантно ставитися до їх носіїв [5, с. 7].

Проаналізувавши низку наукових досліджень можемо виділити шляхи для реалізації вищенаведених завдань з проблем формування етнічної толерантності особистості в сучасному освітньому просторі:

- національне (етнічне) відродження;
- етнокультурна ідентичність;
- особистісно орієнтована (інтерактивна) дидактика.

Об'єднання цих шляхів ми вбачаємо в **інтегрованому курсі вищої школи “Я у світі” з методикою викладання** (2011 р.). Цей курс покликаний допомогти майбутньому вчителю кваліфіковано організувати навчальний процес у межах викладання шкільної дисципліни “Я у світі”, одним із основних завдань якої, є виховання гуманної соціально активної особистості, що усвідомлює свою належність до різних елементів етносоціального й соціально-культурного середовища, здатної розуміти значення життя як найвищої цінності; усвідомлювати переваги чеснот, норм, установок та якостей, притаманних громадянину демократичного суспільства. У системі початкової освіти навчальна дисципліна “Я у світі”

має органічний зв'язок з національною історією, культурою, традиціями тощо. З одного боку, це виховання почуття любові до рідного краю, свого народу, держави, відповідальність за їхнє майбутнє, а з другого, відкритість до сприйняття різноманітних культур світу, освоєння фундаментальних духовних цінностей людства – гуманізму, свободи, справедливості, толерантності, культури миру, національного примирення.

Отже, підготовка вчителя початкової школи у рамках полікультурного простору є важливою складовою його діяльності, яка дає можливість сформуванню у дітей уміння жити в умовах інтеркультурності. Формування полікультурної компетентності вчителя сприятиме розширенню його загальної та педагогічної культури; надасть можливість набути знань, умінь та навичок, необхідних для взаємодії з людьми (дітьми), які належать до різних культурних груп; сприятиме розвитку особистісних якостей та ціннісних орієнтацій, які притаманні людині, що живе в умовах культурного розмаїття; допоможе через зміст навчального предмета “Я у світі” та його інтеграції з іншими навчальними дисциплінами початкової школи здійснювати полікультурну освіту школярів.

Активна творча діяльність учителя дає позитивний результат у тому випадку, коли буде базуватися на двох основах: розвитку творчої активності студентів у вузі й подальшій організації творчого пошуку вчителя в школі. Тому одним із завдань вузівської підготовки майбутніх учителів, ми вбачаємо, у розвитку їхніх творчих здібностей, нестандартного мислення, формування вмінь та навичок здійснювати в майбутньому навчально-виховний процес творчо на засадах полікультурності та інтегративності знань. Важливою передумовою формування творчих умінь та навичок у студентів вищої школи є організація творчого процесу на заняттях і залучення їх до активної участі в ньому.

#### **Використана література:**

1. *Богуцький Ю. П.* Феномен культурогенезу та проблеми сучасної культурної кризи / Ю. П. Богуцький // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. праць / наук. ред. : М. М. Бровко, О. Г. Шутов. – К., 2000. – 272 с.
2. *Етнічний довідник : поняття та терміни* / [авт.-упоряд. Лариса Аза, Едуард Афонін, Людмила Васильєва, Ігор Винниченко, Володимир Євнух та ін.]. – К., 1997. – 141 с.
3. *Заслуженюк В. С.* Соціально-педагогічні проблеми виховання в учнів культури міжнародного спілкування / В. С. Заслуженюк, В. В. Присакар // Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / редкол. : В. О.Зайчук (гол. ред.) та ін. – К. : ІЗМН, 1997. – Вип. 19. – С. 65-77.
4. *Компанієць В. О.* Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання / В. О. Компанієць // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Київ – Житомир : вид-во ЖДУ, 2004. – Вип. 6. – Кн.1. – С. 62-67.
5. *Концепції національного виховання* // Освіта. – 1994. – 26 жовтня. – С. 5-12.
6. *Солодка А. К.* Полікультурне виховання старшокласників у процесі вивчення гуманітарних предметів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / А. К. Солодка. – Київ, 2005. – 20 с.
7. *Чельшев Е. П.* Сопричастность красоте и духу (Взаимодействие культур Востока и Запада) / Е. П. Чельшев. – Москва, 1991. – 311 с.

8. Этнопсихологический словарь / под. ред В. Г. Крысько. – М. : Московский психолого-социальный институт, 1999. – 343 с.
9. <http://books.br.com.ua>.
10. <http://uk.wikipedia.org>
11. [http://i-kar-100.narod.ru/referatu/psuxologija/vuxovannja\\_tolerantnoji\\_osobustosti](http://i-kar-100.narod.ru/referatu/psuxologija/vuxovannja_tolerantnoji_osobustosti).
12. <http://search.ligazakon.ua>.
13. <http://www.president.gov.ua/documents/151.html>

**Муляр Н. М.** *Этническая толерантность личности в поликультурном пространстве.*

*В статье раскрыто понятия “этническая толерантность”, “культура межэтнического общения”, “поликультурность”, “поликультурное воспитание”. Обоснована актуальность их внедрения и применения в современной школьной системе. Раскрыты особенности формирования этнической толерантности у молодого поколения.*

**Ключевые слова:** толерантность, культура, межэтническое общение, личность, общество, молодежная среда.

**NATALYA MULYAR.** *The ethnic tolerance of the personality in the multicultural space.*

*The concepts “ethnic tolerance”, “culture of the interethnic communication”, “multiculturalness”, “multicultural education” are exposed in the article. The actuality of their introduction and application into the modern school system is grounded. The features of forming of the ethnic tolerance in the young generation are exposed.*

**Keywords:** tolerance, culture, interethnic communication, personality, society, youth environment.

**Павлов Ю. О.**

**Институт професійно-технічної освіти НАПН України**

## **ВИХОВНА РОЛЬ РОДИНИ У БОРОТЬБІ ІЗ ШКІДЛИВИМИ ЗАЛЕЖНОСТЯМИ МОЛОДІ В КРАЇНАХ ЄВРОСОЮЗУ НА ПРИКЛАДІ ПОЛЬЩІ**

*В статті розглянуто теоретичні і практичні аспекти виховних програм родин щодо боротьби із шкідливими залежностями серед молоді країн Євросоюзу на прикладі Польщі. Акцентовано увагу на тому, що боротьба зі шкідливими звичками сучасної молоді передбачає сумісні зусилля родин, вихователів та викладачів, які на засадах довіри, відкритості, емпатії і порозуміння надають відповідну профілактичну допомогу молоді щодо упередження шкідливих залежностей та формування оптимальних умов пошуку власної тотожності.*

**Ключові слова:** виховні програми, молодь, родина, шкідливі звички, довіра, відкритість, емпатія.

Як вказує нинішня зарубіжна статистика, наркотична залежність все частіше торкається сім'ї не тільки в розвинених середовищах, а також в сільських районах. Багато сімей є вражених, дезорієнтованих і безпомічних по відношенню до наркоманії. Звідси народжується потреба батьків в інформації з цієї галузі та з ситуації загальної загрози. Існує гостра необхідність поглиблення аналізу сімейного середовища, функції і структури